

ارزیابی نگرش بهره برداران کشور نسبت به حفاظت از منابع آب و خاک

سعید کریمی

عضو هیات علمی دانشگاه بوعلی سینا همدان karimis54@yahoo.com

مقدمه

منابع آب و خاک نقش عمده ای در توسعه پایدار ایفا می کنند و بهره برداری مناسب از آن ها، نقش مهمی در قدرت، رفاه، امنیت و پایداری جوامع دارند. نتایج مطالعات مختلف نشان می دهد که تخریب این از دلایل کلیدی ایجاد فقر و توسعه نیافتگی در جامعه روستائی است و این عامل بیش از هر عامل دیگری دستیابی به توسعه پایدار را به خطر می اندازد. خاک اساس بقاء و زندگی است و هر کشور و جامعه ای که دارای منبع خاک حاصل خیز، غنی و فراوان باشد و از آن به بهترین و مناسب ترین وجه، بهره برداری کنند، ثبات، قدرت، رفاه، امنیت و پایداری آنها تضمین شده است. با این حال سالیانه میلیونها هکتار زمین زراعی در جهان به علت عدم مدیریت مناسب، استفاده از روش های زراعی نامناسب، چرای بیش از حد و غیره در اثر فرسایش و تباهی از بین می رود. بنابر آمار و اطلاعات موجود، آسیا بیشتر از هر قاره دیگری از مسئله فرسایش خاک رنج میبرد و در میان کشورهای آسیایی، ایران دارای میزان فرسایش بسیار بالایی می باشد [۱]. آب هم به عنوان مهمترین و محدودکننده ترین نهاده تولیدی کشاورزی ایران شناخته شده است. میزان متوسط بارندگی سالانه ایران در حدود یک سوم متوسط بارندگی در جهان (۸۶۰ میلیمتر) است. از طرف دیگر مطابق آمار موجود میزان راندمان آب آبیاری در کشور حدود ۳۲ درصد می باشد [۲]. با توجه به نقش محوری کشاورزی در توسعه و استقلال کشور، بهره برداری مناسب از منابع موجود آب و خاک بسیار ضروری می باشد. این امر مستلزم آن است که بهره برداران مختلف این منابع نگرش و بینش مناسبی نسبت به آنها داشته باشند، زیرا نگرش آنها نسبت به منابع می تواند تعیین کننده نوع رفتارشان در این زمینه باشد. هدف کلی تحقیق حاضر هم بررسی نگرش بهره برداران کشور نسبت به مسایل آب و خاک می باشد. مهمترین اهداف اختصاصی تحقیق، تعیین نگرش بهره برداران نسبت به حفاظت خاک و آب و مقایسه نگرش آنها نسبت به حفاظت آب و خاک در مناطق مختلف کشور.

مواد و روشها

این تحقیق از نوع پیمایشی بوده و مهمترین ابزار جمع آوری اطلاعات آن پرسشنامه می باشد. جامعه آماری شامل بهره برداران آب و خاک در کشور در سال زراعی ۸۴-۱۳۸۳ می باشد. با استفاده از روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای از بین مناطق شش گانه تقسیم بندی استان های کشور (طبق تقسیم بندی صورت گرفته شده توسط معاونت ترویج و نظام بهره برداری) با روش تصادفی ساده ۶ استان بعنوان نمونه انتخاب شدند. در مراحل بعد به ترتیب در هر استان نسبت به انتخاب شهرستانها، بخشها و روستاهای نمونه اقدام به عمل آمد و در نهایت ۳۰۰ نفر بهره بردار بصورت تصادفی، از استانهای منتخب انتخاب شدند. برای تعیین روایی ابزار، پرسشنامه در اختیار اساتید و متخصصان قرار گرفت و پس از دریافت نظرات آنها، اصلاحات لازم انجام گردید. به منظور تعیین قابلیت اعتماد ابزار، تعداد ۳۰ نسخه از پرسشنامه اصلاح شده در یکی از روستاها تکمیل و جمع آوری گردید که ضریب آلفای کرونباخ آن ۸۳/۲ برآورد گردید که نشان دهنده میزان اعتماد قابل قبول پرسشنامه می باشد.

نتایج و بحث

بطور کلی ۲۰/۷ درصد پاسخگویان ساکن استان آذربایجان غربی، ۱۳/۷ درصد از استان کرمانشاه، ۱۳/۳ درصد از استان خراسان، ۱۷/۷ درصد از استان بوشهر، ۲۲/۳ درصد از استان تهران و ۱۲/۳ درصد نیز از استان گیلان مورد مطالعه قرار گرفته اند. یافته های توصیفی نشان داد که اکثر بهره برداران دارای سن بالای ۴۰ سال و سطح سواد پایین می باشند. میانگین سنی پاسخگویان ۴۷ سال می باشد و تنها حدود ۳۰ درصد آنها دارای مدرک دیپلم و بالاتر هستند. ۸۵ درصد پاسخگویان دارای زمین زراعی آبی بوده و نیمی از آنها میزان زمین زراعی خود را بین ۵-۱ هکتار عنوان

داشته اند. ۶۲/۷ درصدشان فاقد زمین زراعی دیم بودند. ۵۴/۳ درصد آنها فاقد زمین باغی هستند و مابقی بین ۵-۱ هکتار زمین باغی داشته اند. یکی از مؤلفه‌های اصلی رفتار حرفه ای مولدان بخش کشاورزی نسبت به مسایل آب و خاک مؤلفه «بینشی» می‌باشد. برای سنجش نگرش بهره‌برداران نسبت به مسایل آب و خاک از ۲۰ گویه نگرش سنج در این زمینه استفاده شد. نتایج حاصله بیانگر آن بود که بهره‌برداران بطور کلی حفاظت از منابع آب و خاک را مهم و ضروری می‌دانند و معتقد به کاربرد اصول و روشهای پایدار می‌باشند، حدود دوسوم آنها رعایت تناوب زراعی را برای حفاظت آب و خاک مفید می‌دانستند، حدود ۸۲ درصد پاسخگویان با بوته‌کنی مخالف بوده و حفظ بوته‌ها را برای حفاظت از آب و خاک ضروری می‌دانند. حدود ۶۵ درصد آنها معتقد بودند که آبیاری تحت فشار بهتر و به صرف تر و راندمان آن بیشتر از آبیاری غرقابی می‌باشد و ۸۳ درصد آنها موافق بودند که آبیاری تحت فشار باعث صرفه جویی در مصرف آب می‌شود. بیش از ۶۰ درصد از آنها بر این باور بودند که در بهره‌برداری از منابع طبیعی نباید فقط به فکر سود و منفعت شخصی بود. اما در بعضی از موارد دیدگاه‌های آنان نیازمند تغییر و اصلاح می‌باشد. از جمله اینکه حدود ۶۰ آنها معتقد بودند که منابع آب و خاک به اتمام نمی‌رسند و یا اینکه به آبیاری اضافی گیاه اعتقاد داشتند و بر این باور بودند که در آبیاری غرقابی تولید محصول بیشتر می‌باشد. اما در بعضی موارد هم نسبت به گذشته نگرش آنها نسبتاً تغییر یافته است. مثلاً تنها یک چهارم آنها اعتقاد داشتند که حفاظت از منابع آب و خاک فقط وظیفه دولت است نه کشاورزان. در حالیکه در مطالعات انجام شده توسط کریمی در استان مرکزی و همدان [۳] و همچنین مطالعه کریمی و لاری [۴] در استان فارس اکثریت کشاورزان حفاظت خاک را وظیفه دولت می‌دانستند و معتقد بودند که تمامی هزینه‌های مربوط به حفاظت از منابع را دولت باید پرداخت کند. نتایج حاصله از آزمون کروسکال والیس نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین میانگین نگرش بهره‌برداران در استانهای مختلف نسبت به مسایل آب و خاک وجود دارد. به‌نحوی که مساعدترین نگرش نسبت به مباحث آب و خاک و ضرورت حفاظت و بهره‌برداری اصولی از آنها بین بهره‌برداران استان آذربایجان غربی و کمترین آن بین بهره‌برداران استان بوشهر وجود داشت. اما در مجموع، بهره‌برداران از نگرش مساعدی نسبت به حفاظت از خاک و بهره‌برداری بهینه از منابع آب برخوردار بودند. لذا ضرورت دارد در آموزشهای موردنظر در این خصوص بیشتر بر جنبه‌های دانشی و مهارتی تأکید شود. همچنین باید توجه داشت که نگرش مثبت ضرورتاً به پذیرش و کاربرد فن‌اوریهای حفاظت آب و خاک منجر نمی‌شود. سطوح پائین درآمد و زندگی معیشتی بهره‌برداران و همچنین زمانبر و سرمایه‌بر بودن فناوریهای مذکور، از جمله عواملی هستند که مانع از آن می‌شوند این نگرش مثبت نسبت حفاظت آب و خاک به پذیرش و کاربرد روشها و فن‌اوریهای مناسب و پایدار بیانجامد.

منابع

- [۱] کریمی، سعید؛ چیدری، محمد؛ نوروژی، امید و آخوندی، احمد (۱۳۸۴). بررسی عوامل موثر بر پذیرش تکنولوژیهای حفاظت خاک توسط کشاورزان در استان مرکزی. مجموعه مقالات نهمین کنگره علوم خاک ایران، تهران.
- [۲] کریمی، س. و سعدی، ح. ۱۳۸۵. بررسی نیازهای آموزشی کشاورزان در زمینه بهره‌برداری مناسب از منابع خاک و آب. همایش توسعه پایدار و مدیریت محیط زیست. دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
- [۳] کریمی، س؛ چیدری، م. و قدوسی، ج. ۱۳۸۵. بررسی نگرش کشاورزان استان همدان نسبت به حفاظت خاک. همایش توسعه پایدار و مدیریت محیط زیست. دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
- [4] Karami, E. and Lari, M., 1995. Farmers' Attitudes Toward Soil Conservation : A Comparative Study. Journal of Extension Systems, 11(1): 11-26 .
- [5] Tesfaye B.A., 2003. Understanding Farmers. Explaining Soil and Water conservation in Konso, Wolaita and Wello, Ethiopia. <http://library.wur.nl/wda/dissertations/dis3348.pdf>